

DEN FANTASIFULDE ABE

MORFARS ENHJØRNING

”Min morfar har også en enhjørning”, siger Rasmus. Han ser fra mig til tv-skærmen og tilbage til mig igen. ”Enhjørninger rider på regnbuer. Den kommer med til min fødselsdag”, konstaterer han. ”Må jeg få en chokoladekiks?”.

Hvad pokker foregår der inde i kraniet på min knægt? Er han blevet spliterravende vanvittig? Tror han, at morfar på Fyn er i besiddelse af et halvt ton hestelignende fabeldyr med regnbueманke, skinnende horn og hele baduljen ligesom inde i fjernerer?

Selvfølgelig ikke. Havde jeg sagt det samme henne på kontoret, ville mine kolleger nok ringe efter den blå vogn. Men når en fireårig bruger sin fantasi, virker det naturligt. Vi ved jo godt, at han alligevel kender forskel på tanke-spind og virkelighed. Når der er tale om børn, enhjørninger og fødselsdage, er fantasien nem at få øje på.

Men hvad med os voksne? Jeg ser rundt på mine kolleger på Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet. De er intelligente, ofte meget kreative mennesker, der arbejder med alt fra arkæologi til LEGO i fælles søgen efter mønstre bag menneskers sociale samspil. Men vi har ikke

mange samtaler om opdigtede fabeldyr. Ikke nok, måske. Hvad er der sket med os?

Brænder fantasien ud som en farverig enhjørningeprut engang i teenageårene for gradvist at blive erstattet af karakterræs, projektregnskaber, skjorteflipper og langsom trasken imod dødens uundgåelige favntag? Eller er det kun galninge, elskende og poeter, som William Shakespeare skriver i *En skærsommernatsdrøm*, der er gjort af fantasiens drømmestof?

Fantasi er ligesom dumhed eller venskab et af den slags begreber, vi bruger i flæng, men som det kan være vanskeligt at indfange med en enkel beskrivelse. Også når man er forsker. Fantasien er til stede, når mennesker udfolder sig kreativt og skaber kunst, musik eller stor litteratur. Den findes i børns ivrige eksperimenter med mulige og umulige ideer, når de nysgerrigt udforsker verden gennem leg og godnathistorier. Og fantasiens mysterium er også på spil, når vi skal forstå, hvordan vores sind kan skabe billeder af ting, der ikke findes foran vores øjne – og hvorfor vi tilbringer så megen tid i dagdrømme eller med at forestille os fremtiden.

I min Tænkepause vil derfor jeg tage dig med på en videnskabelig rejse til de yderste hjørner af menneskers utrolige fantasi – og fortælle om de til sammenligning nærmest kedelige mekanismer i vores sind og hjerne, der gør fantasiens mentale laboratorieøvelser til byggesten for selv vores mest banale tanker.

En ting bør vi dog få slået fast fra begyndelsen: Der er intet fantasicenter eller bestemte fantasineuroner i

hjernen. I stedet er den et af de videnskabeligt fascinerende og irriterende fænomener, der bare synes at opstå, ved at alle hjernens forskellige systemer arbejder sammen om at forholde sig til tanker, der strengt taget ikke er rigtige. Og for at gøre ondt værre har alle mulige forskere, fra arkæologer og hjerneforskere, til psykologer og kulturvidenskabsfolk, givet deres besyv med i en bestræbelse på at beskrive 'fantasi' gennem videnskabernes briller – alt sammen fra lidt forskellige vinkler.

Fantasi kan altså betyde alt muligt, afhængigt af sammenhængen og hvilken ekspert vi spørger. Der er både fantasi på færde, når Rasmus tænker på morfar og enhjørninger, og når jeg tænker på alle de madvarer, jeg skal købe ind til vores aftensmad.

Alt i alt kan vi forstå fantasi som en proces, hvor vores tanker, med mere eller mindre livagtigt og (u)realistisk indhold, tillader os at tænke på ting, der faktisk ikke er foran os i virkeligheden. Det kan være tankerækker, hvor vi i en slags mentalt laboratorium overvejer muligheder, der strider imod fakta, eller det kan være forestillinger med et fuldt bagtæppe af syn, lyde og følelser.

Nogle gange fantaserer vi med vilje, og andre gange driver vores bevidsthed ubemærket ud i dagdrømmenes verden. Undertiden er fantasibillederne endda påtrængende og ubehagelige. Måske er det bare hjernen, der kører på frihjul. Eller måske er fantasien vigtig for din psykologiske balance og ubevidste planlægning. Uanset hvad gør menneskers fantasi vores hverdagsliv og hjerner unikke

sammenlignet med stort set alle andre levende væsener på jorden.

FANTASIEN GØR OS TIL MENNESKER

På et ukendt tidspunkt for godt en million år siden sad der måske et lille abelignende menneske og tænkte på sin version af enhjørninger. En lille pige på Rasmus' alder. Greb hun et fabeldyr fra de ældstes fortællinger omkring stammens lejrball og gav det liv i sit eget tankeunivers? Undrede hun sig over, hvad regnbuen mon var lavet af? Forestillede hun sig, hvad der var på den anden side, hvis man gik over den, som en mangefarvet bro?

Mange forskere har spurgt om, hvad der adskiller os mennesker fra dyr. Spørgsmålet er på en måde lidt dumt, for selvfølgelig er det en kombination af utallige faktorer, der hver især opstod i samspil mellem vores gener og den omverden, vores forfædre mødte. Det giver lige så lidt mening at bede om ét svar på, hvad der adskiller giraffer fra løver eller zebraer. Hvert dyr er tilpasset sin egen niche i naturen.

I stedet kan vi så spørge, hvorfor mennesker blev i stand til at sprede sig ud over hele jordkloden og endda ændre den i en sådan grad, at vores kunst- og bygningsværker vil bestå længe efter at vi selv er borte? Var det takket være vores fleksible tommelfingre, som er gode til at gribe værktøj? Eller vores avancerede sociale evner? Vores store hjerner? Vores sprog?

Jeg tror personligt, at svaret er vores fantasi. Eller rettere, jeg slutter mig til den skare af forskere, der på en gang

ser vores evne for fantasi som en drivkraft i menneskets evolution og som et produkt af den. For ikke nok med at vi er dygtige, opretstående og tænkende menneskeaber. Vi tænker også på en særlig måde.

Menneskers kognition, dvs. den måde, vi tænker og oplever på, har modsat dyr, der kun lever i det, kognitionsforskere kalder den 'primære bevidsthed', fået et helt 'ekstra lag' af mentale billeder. Med varierende fortegn fungerer disse mentale billeder som et indre lærred til kreativ skabelse, et rum for tilværelsens skiftende drømme eller som en slags mentalt værksted og laboratorium, hvor vi kan pusle med små bidder af verden i vores eget tempo. Endda helt uden virkelige konsekvenser, før vi omsætter dem til handling.

Selv om vi stolt har givet os selv prædikatet 'homo sapiens', det tænkende menneske, er det ret klart, at andre dyr – fra elefanter til edderkopper – også 'tænker' og har avancerede hjerner. Du og jeg er tænkende menneskeaber – men årtusinders spor af blandt andet fantasi og forestillingsevne var med til at adskille vores tipoldeforældre fra de nulevende chimpanseer og dværgchimpanseer, som vi ellers deler godt 99 % af vores gener med.

LØVEMENNESKET

Vi ved ikke helt, hvornår fantasien opstod. Men vi kan se dens spor. For cirka 40.000 år siden færdedes tidlige mennesker i tre klippehuler i det sydtyske landområde, der i dag hedder Bayern. Vi ved ikke så meget om dem, eller hvad de lavede derinde, men i 1930'erne fandt tyske